

УДК 711.582.7

ORCID ID: 0009-0002-4671-3412

ORCID ID: 0000-0003-2009-1491

DOI <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-33-5>

Роман Петльований

студент I курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету архітектури
Національної академії образотворчого
мистецтва і архітектури
roman.petlovanyi@naoma.edu.ua

Анатолій Давидов

кандидат архітектури, доцент,
завідувач кафедри архітектурного проектування
Національної академії образотворчого
мистецтва і архітектури
anatoliy.davydov@naoma.edu.ua

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЙНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ПРОСТОРІВ У ПОСЕЛЕННЯХ ДЛЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Анотація. Поселення переселенців часто характеризуються великою щільністю проживання, обмеженими ресурсами та відсутністю елементарних зручностей, у тому числі зон відпочинку. Проте надання місць для відпочинку і комунікації в цих поселеннях має вирішальне значення для фізичного та психічного благополуччя переміщеного населення. Тому **мета дослідження** і полягає у визначенні принципів організації та розміщення комунікаційно-рекреаційних просторів у поселеннях для біженців та переселенців.

Методи дослідження спираються на наявну літературу та тематичні дослідження з різних частин світу, реальний досвід будівництва поселень в Україні та світовий досвід. На основі аналізу наукових та популярних джерел, а також досвіду проектування та будівництва визначено поняття «комунікаційно-рекреаційний простір», який стає необхідним соціальним центром для переселенців у тимчасових місцях проживання. У статті проведено глибокий аналіз наявних поселень на території України у містах Запоріжжі, Харкові та Дніпрі. А також проаналізований досвід будівництва в Англії, Франції, Греції. Виявлені недоліки планування та тенденції, що покращують наявну ситуацію. Більшість таборів для біженців створюються як «випадкові міста», що народилися з хаосу, іноді будуються за планом, але саме як тимчасове місце проживання.

Основні результати та висновки. Принцип необхідності формування комунікаційно-рекреаційних просторів для груп житлових осередків стає основоформуючим у планувальній структурі поселень. Цей принцип необхідно застосовувати замість рівномірного розташування модулів житла на співрозмірній відстані. Другий принцип – це створення дворівневої системи цих просторів, яка забезпечує загальний зв'язок між основним громадським простором і всіма житловими чарунками та їх комунікаційно-рекреаційними просторами. Запропоновані у статті принципи були успішно застосовані у розробці проекту забудови поселення в місті Утрехт (Нідерланди). Проект був представлений на міжнародному конкурсі «SHIFTING HORIZONS», який відбувся у 2021 р. та відзначений третім призовим місцем.

Ключові слова: архітектура, житлова забудова, планувальна організація, тимчасове житло, притулок, комунікація, рекреація, гуртожиток.

Roman Petlovanyi

First-Year Student

of the Second (Master's) Level of Higher Education

Faculty of the Architecture

National Academy of Fine Arts and Architecture

roman.petlovanyi@naoma.edu.ua

Anatoliy Davydov

PhD in Architecture, Associate Professor,

Head of the Department of Architectural Design

National Academy of Fine Arts and Architecture

anatoliy.davydov@naoma.edu.ua

PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF COMMUNICATION AND RECREATIONAL SPACES IN SETTLEMENTS FOR IDPS

Abstract. *The settlements of IDPs are often characterized by high density, limited resources and lack of basic amenities, including recreation areas. However, the provision of places for recreation and communication in these settlements is crucial for the physical and mental well-being of the displaced population. Therefore, the purpose of the research is to determine the principles of organization and placement of communication and recreational spaces in the settlements of refugees and displaced persons.*

The research methods are based on the available literature and case studies from different parts of the world, the real experience of building settlements in Ukraine and international experience. Based on the analysis of scientific and popular sources, as well as design and construction experience, the concept of “communication and recreational space”, which is becoming a necessary social center for IDPs in temporary places of residence. The article provides an in-depth analysis of existing settlements on the territory of Ukraine in the cities of Zaporizhzhia, Kharkiv and Dnipro. The experience of construction in England, France, and Greece is analyzed. The author identifies planning shortcomings and trends that improve the current situation. Most refugee camps are created as “accidental cities” born out of chaos, sometimes built according to a plan, but as a temporary place of residence.

Main results and conclusions. *The principle of the need to create communication and recreational spaces for groups of residential centers is becoming a fundamental principle in the planning structure of settlements. This principle should be applied instead of a uniform arrangement of housing modules at a proportionate distance. The second principle is the creation of a two-level system of these spaces, which provides a general connection between the main public space and all residential space and all residential cells and their communication and recreational spaces. The principles proposed in the article have been successfully applied in the development of a settlement project in Utrecht, the Netherlands. The project was presented at the international competition “SHIFTING HORIZONS” which held in 2021. The project was awarded the third prize.*

Key words: *architecture, residential development, planning organization, temporary housing, shelter, communication, recreation, dormitory.*

Постановка проблеми. З початку війни, за даними Організації Об'єднаних Націй (УВКБ ООН), на території України майже 6 мільйонів людей вимушені були покинути свої домівки. Перед нашою державою стоїть проблема пошуку варіантів і прийомів містобудівної організації та формування функціонально-планувальної структури житлової забудови для біженців та переселенців. Є досить варіантів та пропозицій з будівництва саме житлових будинків, але не досить уваги приділено формуванню прибудинкової території. Як засвідчує проведений аналіз досвіду будівництва тимчасових житлових кварталів, проблеми відпочинку та спілкування дорослих та

дітей, необхідність розташування спортивних, рекреаційних майданчиків для відновлення психічного здоров'я здебільшого не передбачені для переселенців.

Натепер проблема розміщення людей, що втратили своє житло, є актуальною, її важливість зростає з кожним днем. Це стосується і тих, хто евакуюється з місць бойових дій, а також тих, хто повертається на батьківщину з-за кордону. Крім будівництва кварталів тимчасового житла, необхідно планувати будівництво районів постійного проживання. Всі ці нові житлові утворення потребують надання мешканцям певної низки послуг, а саме місця проживання, відпочинку, оздоровлення,

спілкування. Без цього неможливо забезпечити повернення в економіку людей, бо відсутність належних умов призводить до зайнятості і вирішування тільки повсякденних побутових проблем. Зони відпочинку також можуть відігравати ключову роль у сприянні соціальній інтеграції та розбудові громади в поселеннях біженців. Створюючи безпечні та інклюзивні простори, які заохочують соціальну взаємодію, рекреаційні зони можуть допомогти переміщеному населенню створити нові зв'язки та розвинути почуття причетності до нового середовища. Необхідний рівень ефективного і гідного житла сприятиме забезпеченню зв'язку з економікою в майбутньому. Наявність рекреаційних зон може мати значний вплив на фізичне та психічне благополуччя переміщеного населення. Доступ до зон відпочинку може зменшити стрес, покращити настрій і зміцнити фізичне здоров'я. Досліджуючи принципи розміщення рекреаційних зон у поселеннях біженців, ми можемо визначити шляхи сприяння фізичному та психічному благополуччю цих груп населення.

Мета статті – визначити принципи організації та розміщення комунікаційно-рекреаційних просторів у поселеннях біженців та переселенців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці створення умов для проживання переселенців, біженців, постраждалих від катастроф та військових дій присвячено небагато публікацій та наукових досліджень. Загалом, можна поділити ці дослідження на дві групи. Перша, яка становить більшість, присвячена саме устрою окремого будинку, а друга – планувальній організації території. Питання, які порушуються, стосуються виявлення та порівняння різних типів середовищ тимчасового житла та розробки інтегрованої типології, яка може бути використана як основа для майбутніх досліджень і практичного втілення. Дослідження спираються на детальний опис кожного типу та виміру та на висновки за тематичними дослідженнями з різних кутків світу [1, с. 5–10]. Підкреслюється необхідність адаптації та перетворення тимчасових будинків відповідно до мінливих потреб переміщеного населення на основі тематичних досліджень з різних частин світу, щоб проілюструвати важливість гнучкості та адаптивності в проектуванні та управлінні тимчасовим житлом [2, с. 828–851]. Розглядаються практичні приклади вирішення оптимізації і покращення проектування тимчасового житла та детальний

огляд досліджень і процесів роботи для розуміння ключових принципів облаштування будинків [3, с. 7–23]. Також проводяться дослідження щодо планування, проектування та впровадження норм для поселень переміщеного населення у зв'язку з різними обставинами конфліктів у світі в гуманітарному контексті. Всі публікації порушують насамперед питання забезпечення мешканців гідними умовами проживання та наголошують на важливості врахування конкретних потреб різних груп, таких як жінки, діти та люди з обмеженими можливостями [4, с. 1469].

Порушуються питання необхідності більш довгострокового мислення у проектуванні та управлінні тимчасовим житлом і наводяться практичні приклади того, як цього можна досягти шляхом переосмислення структури таборів біженців як потенційних міст. Наголошується на необхідності інтеграції таборів біженців у навколишнє міське середовище, а не ізоляції їх від решти міста. Це може включати встановлення зв'язків між табором і сусідніми громадами, забезпечення доступу до державних послуг, таких як охорона здоров'я та освіта, створення можливостей для економічної інтеграції [5, с. 10–12]. Дослідження підкреслюють важливість включення зелених насаджень у поселення біженців. Стверджується, що зелені насадження не лише забезпечують важливі переваги для навколишнього середовища та здоров'я, але й сприяють відчуттю спільності та добробуту серед переміщеного населення. Є низка прикладів успішних ініціатив з озеленення поселень біженців, включаючи громадські сади, міські ліси та зелені дахи. Ключовим моментом є те, що ініціативи з озеленення повинні розроблятися з урахуванням потреб і переваг місцевої громади [6, с. 46–48].

Вклад основного матеріалу. Проблема розміщення зон комунікації та відпочинку в поселеннях біженців набуває все більшої актуальності останніми роками. Традиційно поселення для біженців та переселенців створювалися як місця тимчасового проживання, які зосереджені на забезпеченні основних потреб, таких як притулок, забезпечення їжею та водою. Зони комунікації та відпочинку практично не плануються, частіше вони виникають стихійно вже у процесі експлуатації. Принципи розташування зон, які виконують функцію комунікації та рекреації в тимчасових поселеннях, являють собою новий етап розвитку структури планувальної організації

для вирішення проблем, з якими стикаються переміщені особи. Такі простори та майданчики необхідні задля налагоджування нових соціальних зв'язків між самими мешканцями, а також між мешканцями та зовнішнім соціумом. Це дає змогу інтегруватися в нові умови для колективного пошуку вирішення спільних проблем у побуті, а також для заміщення браку спілкування, який часто супроводжує мігрантів після покидання домівок. Спільний комунікативний простір виконує також важливу рекреаційну функцію. Комунікативно-рекреаційний простір, по суті, стає соціальним центром для мігрантів у тимчасових місцях проживання. Більшість таборів для біженців створюються як «випадкові міста», що народилися з хаосу, іноді будуються за планом, але саме як тимчасове місце проживання. Це призводить до проблем із фізичним і психічним здоров'ям переміщеного населення, а також до їхньої соціальної ізоляції. Однак оскільки потреба у проектуванні таких поселень зростає, тому і питання формування структури комунікаційно-рекреаційних просторів потребує свого вирішення.

У 2015-му у трьох областях України, що були сусідами з територією проведення АТО, за підтримки уряду Німеччини відкрили модульні містечка для внутрішньо переміщених осіб, а саме у містах Запоріжжі, Харкові та Дніпрі (іл. 1). Тоді планували, що компактні модулі прихистять потерпілих українців тимчасово. Але для багатьох із них транзитні містечка стали постійним житлом. Аналіз планувальної структури цих прикладів показує однотипність підходів до проектування. Територія приблизно у 3000 м² заповнена однотипними збірними модулями, які розташовані по всій площі з проміжком 6 м один від одного. Більшість модулів призначені для проживання, де знаходяться спальні місця у два яруси. Кількість мешканців становить у середньому 600 осіб. Таким чином, на одного мешканця припадає 4 м² житлової площі та всього до 5 м² площі території, що є дуже низькими показниками. Є окремі невеликі модулі для адміністрації, пральні, кухні та вбиральні. На територіях практично повністю відсутні ділянки озеленення, відпочинку, спілкування. Запроектовано тільки невеликий дитячий майданчик для ігор з маленькою зоною відпочинку (іл. 2). Поселення у Запоріжжі та Дніпрі розташовані на околиці спальних житлових районів. Поселення у Харкові межує із садибною приватною забудовою. Відсутність у проекті

Запоріжжя

Харків

Дніпро

Іл. 1. Модульні містечка для внутрішньо переміщених осіб у Запоріжжі, Харкові, Дніпрі. 2023 р. [8]

Іл. 2. Дитячий майданчик для ігор. [11]

Іл. 3. Стихійне облаштування майданчика для спілкування. [11]

просторів комунікації та відпочинку змушують мешканців влаштовувати їх самостійно просто поміж будинками (іл. 3). Озелененням території займаються самі мешканці, влаштовуючи квітники і мінісади. Організація соціальних просторів є не менш важливою для повсякденного побуту. Соціалізація, особливо в новому середовищі, позитивно впливає на психологічний стан людини. Можливість знаходити нових друзів, бути разом зміцнює ментальне

здоров'я. Саме тому під час проектування поселень тимчасового проживання важливо виділяти зони для громадських приймалень, центрів і площ.

Звичайно, наявний і світовий досвід проектування та будівництва поселень для біженців, причому потреби у європейському регіоні постійно зростають. Тенденція підвищення кількості міжнародних переселенців, як і їхніх потреб, зберігається вже кілька років поспіль.

Водночас проблеми залишаються: це недостатня увага до принципів планування тимчасових поселень, відносно невисока економічна спроможність основної маси переселенців до країн Східної Європи та обмеженість території – чинник, що сприяє великій щільності тимчасового населення. Тільки такі країни, як Казахстан, Україна, Франція й Іспанія, мають площу більшу 500 тис. кв. км. При цьому європейські країни досить зручно розташовані, оскільки мають спільні кордони, які в основному проходять по природних бар'єрах, які легко перетнути. Є вдалий досвід будівництва соціального житла, наприклад, у Британії. І хоча доступ до нього є в дуже малій частині емігрантів, проте у кожного з них, а особливо в емігрантів-робітників. Прикладом такого житлового осередка є район для переселенців у Лондоні (Англія) (іл. 4). Це досить компактний об'єкт, що розташовується в міському просторі. Багатоквартирний комплекс у сім поверхів має ізольовану територію. Периметральну забудову з внутрішнім двором, який виконує функції комунікації та рекреації. Зона рекреації займає більшу площу за

площу забудови. У такому випадку використовується принцип комплексності й розмаїтості. Генеральний план створив нові зв'язки та проникні простори: три внутрішні двори з дуже різними акцентами від споглядання до гри та садівничого клубу; розумно облаштовану ігрову вулицю, яка сприяє інтеграції громади, створюючи новий громадський простір. Такий принцип планування може задовольнити потреби різних груп населення і забезпечити гідне життя в поселенні. Одним із найцікавіших прикладів поселень для біженців з точки зору організації зон рекреації як окремих соціальних модулів та взаємодії між ними є притулок для мігрантів у Порт-де-ла-Шапель (Париж, 18-й округ), Франція. Притулок розрахований на 400 осіб (350 біженців і 50 ромів), а сім'ї розмішуються максимум на 6 місяців. Гармонійне поєднання громадського та інтимного просторів дає змогу кожному легко адаптуватися в цій спільноті. Також чудовим прикладом окремої соціальної зони є Maidan Tent. Такий мобільний соціальний центр планується звести в таборі для біженців у Рітсоні (Греція), у комунальній зоні для протидії

Іл. 4. Планування району для переселенців у Лондоні (Англія). [9]

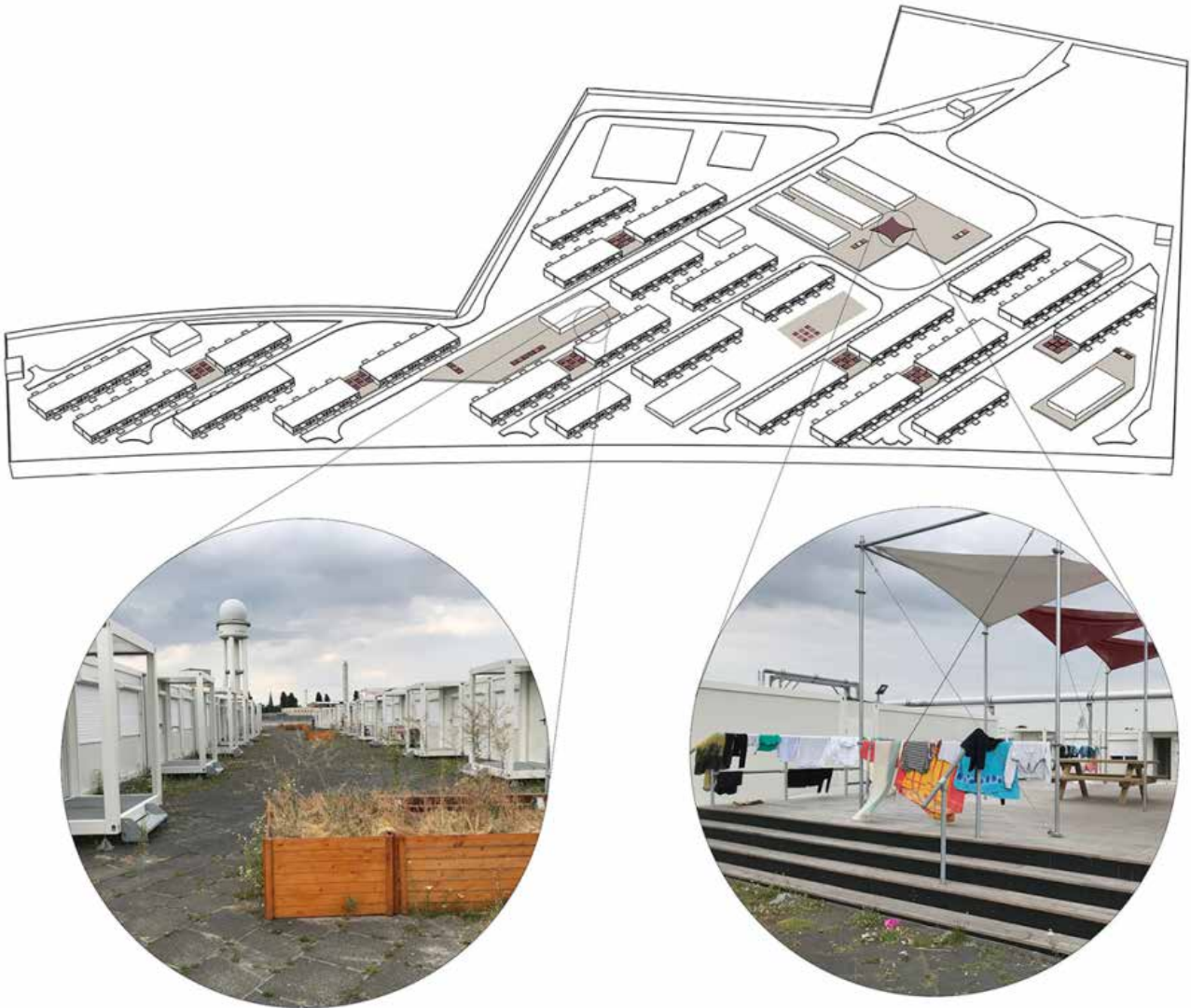
психологічній травмі, спричиненій війною, переслідуванням і вимушеною міграцією. Він займає площу 200 квадратних метрів, запроєктований з алюмінієвих збірних конструкцій, які мають покриття з дуже міцним текстилем. Такий критий простір пропонує захищене безпечне середовище для сотні мешканців зі стандартизованими компонентами, які легко встановити та обслуговувати. Особливістю є швидке та доступне будівництво, яке одночасно адаптується до індивідуальних потреб біженців. Проектування ігрових майданчиків, які є частиною загальної системи комунікаційно-рекреаційних просторів, є також важливим завданням. Так, проект ігрового майданчика для сирійських дітей-біженців є гарним тому прикладом (іл. 5). Сам об'єкт вдало вписується у середовищі поселення і має корисний функціонал. Його розміщення в забудові є важливим чинником у подібних проєктах.

Досліджуючи останні трансформації планування та просторового розміщення таборів на прикладах Йорданії та Німеччини, можна виявити схожі тенденції – зрушення в бік застосування підходів міського планування до таборів, які, як наслідок, виглядають більш схожими на міські середовища існування (іл. 6). Загалом, більш орієнтовані на міське проектування підходи відображають зростаюче залучення професіоналів міського господарства до гуманітарних контекстів.

Наявна ситуація потребує вирішення багатьох проблем у проектуванні поселень для переселенців, зокрема і планувальних. Нові принципи планувальної організації тимчасових поселень були апробовані на міжнародному конкурсі «SHIFTING HORIZONS» у проєкті забудови поселення в місті Утрехт (Нідерланди). Конкурс відбувся у 2021 р. Проєкт був відзначений третім призовим місцем. Авторський колектив архітекторів: К. Болобан, О. Гірний, А. Путильовська, Р. Петльованій. Основна мета проєкту – надати мешканцям різних національностей, релігій та культури, які потребують тимчасового житла, відчуття безпеки та спільноти. Ділянка проектування розташована приблизно в 2,5 кілометра від міста Утрехт. Він оточений промисловими компаніями та офісами, які можуть допомогти у працевлаштуванні цих біженців. Загальна площа ділянки становить 32 000 м². Передбачено розташувати 200 сімей (2 дорослих + 2 дитини). Основою планувальної організації стало формування забудови невеликими чарунками, які сформовані з комунікаційно-рекреаційного простору та блоків проживання, що розташовані по периметру. Ці зони виконують не тільки соціальну, комунікативну та рекреаційну функції, але й об'єднують людей та споруди в блокувану систему, утворюючи внутрішній простір між будинками (іл. 7). Такий простір не замикається повністю у відокремлений квартал,

Іл. 5. Проєкт ігрового майданчика для сирійських дітей-біженців. Бар-Еліас (Ліван). 2015. [5]

Іл. 6. Використання підходів міського планування до таборів переселенців. Берлін (Німеччина). 2018. [3]

а навпаки, має просторовий зв'язок з усіма іншими чарунками. Кожен будинок зорієнтовано як у внутрішній, так і на зовнішній простори. Через таку організацію комунікація між різними частинами ділянки спрощується. Таким чином формується дворівнева система комунікаційно-рекреаційних просторів. Перший рівень – це простір окремої житлової чарунки, другий – це простір загальний, спільний, до якого є доступ в усіх мешканців, забезпечуючи потреби різних вікових категорій (іл. 8).

Головні висновки і перспективи використання результатів дослідження. Аналіз наукових досліджень та практичного досвіду будівництва тимчасового житла для мігрантів та біженців свідчить, що вся увага зосереджена виключно на формуванні вузькоспеціалізованих об'єктів, які виконують функцію притулку. Глибший

погляд на соціальні потреби біженців у таборах дає змогу критично оцінити такі планувальні рішення. Новизна дослідження полягає у визначенні принципів організації планувальної структури на основі проектного досвіду тимчасових поселень для біженців та переселенців. Будівництво поселень, окрім функції тимчасового притулку, повинне спиратися на запропоновані принципи. Перший принцип – принцип необхідності формування комунікаційно-рекреаційних просторів для груп житлових осередків. Такий принцип необхідно застосовувати замість рівномірного розташування модулів житла на співрозмірній відстані. Інший принцип – це створення дворівневої системи таких просторів, яка забезпечує загальний зв'язок між основним громадським простором і всіма житловими чарунками та їхніми комунікаційно-рекреаційними просторами.

Лл. 7. Організація внутрішнього простору між будинками.
Проект міжнародного конкурсу «Shifting Horizons» (автори: К. Болобан, О. Гірний,
А. Путильовська, Р. Петльований). 2022 р. [Світлина Р. Петльованого]

Лл. 8. Другий рівень комунікаційно-рекреаційних просторів.
Проект міжнародного конкурсу «Shifting Horizons» (автори: К. Болобан, О. Гірний,
А. Путильовська, Р. Петльований). 2022 р. [Світлина Р. Петльованого]

Такі принципи були апробовані на міжнародному конкурсі «SHIFTING HORIZONS».

Необхідність проектування поселень для переселенців та біженців набуває все більшої актуальності. Досвід представленого

дослідження може бути використаний у роботі нормативної містобудівної документації, у реальному проектуванні, у навчальному процесі підготовки архітекторів. Дослідження може мати і подальший теоретичний розвиток.

Список використаних джерел

1. How can community architects build socially resilient refugee camps? Lessons from the Office of Displaced Designers in Lesvos, Greece. Semantic Scholar. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/How-can-community-architects-build-socially-refugee-Paidakaki-Becker/70cac62d08f633c1311f48be2d99feb375b3c751> (дата звернення: 28.02.2023).
2. Wagemann E. Need for adaptation: transformation of temporary houses. *Disasters*. 2017. Vol. 41, № 4. P. 828–851. URL: <https://doi.org/10.1111/disa.12228> (дата звернення: 26.02.2023).
3. Model of Temporary Housing / Душмановић А., Кojić J., Stanković J. Future Architecture Platform. URL: <https://futurearchitectureplatform.org/projects/1867c447-55ae-45b3-98b7-da34ffbb4d27/> (дата звернення: 26.02.2023).
4. Stocker M., Schneider G., Zeilinger J. et al. Urban temporary housing environments – from a systematic comparison towards an integrated typology. *J Hous and the Built Environ*. 2021. № 36. P. 1457–1482. URL: <https://doi.org/10.1007/s10901-020-09812-x> (дата звернення: 28.02.2023).
5. Garelli G., Tazzioli M. Choucha beyond the camp. Challenging the borders of migration studies. *Academia.edu* – Share research. URL: https://www.academia.edu/12511423/Choucha_beyond_the_camp_Challenging_the_borders_of_migration_studies (дата звернення: 26.02.2023).
6. Thriving spaces: greening refugee settlements. *Forced Migration Review*. URL: <https://www.fmreview.org/shelter/perkins-adambradford-tomkins> (дата звернення: 26.02.2023).
7. Баб'як В.І. Типи житла для мігрантів : дис. ... канд. архітектури (доктора філософії) : 18.00.02. Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2021. 308 с. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/56702> (дата звернення: 28.02.2023).
8. Карти Google. URL: <https://www.google.com/maps> (дата звернення: 26.03.2023).
9. Модульне містечко у Харкові (27.05.2016). *MediaPort: Новини Харкова та України*. URL: <https://www.mediaport.ua/modulnyy-gorodok-v-harkove-fotoreportazh> (дата звернення: 26.03.2023).
10. Architecture of refugee camps. Rethinking the Future. URL: <https://www.re-thinkingthefuture.com/architectural-community/a8909-architecture-of-refugee-camps/> (дата звернення: 28.02.2023).
11. DG ECHO Thematic Policy Documents. No. 8: Humanitarian Protection: Improving protection outcomes to reduce risks for people in humanitarian crises. URL: https://ec.europa.eu/echo/document/download/d4113370-f4ed-4dee-bfa4-2569bf564a04_en/ (дата звернення: 26.02.2023).
12. DG ECHO Thematic Policy Documents. No. 9: Humanitarian Shelter and Settlements Guidelines – European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. URL: https://ec.europa.eu/echo/document/download/d4113370-f4ed-4dee-bfa4-2569bf564a04_en/ (дата звернення: 26.02.2023).
13. Gallery of Catalytic Action Designs Playgrounds for Refugee Children in Bar Elias, Lebanon – 19. *ArchDaily*. URL: <https://www.archdaily.com/778318/catalyticaction-designs-playgrounds-for-refugee-children-as-emergency-response-in-bar-elias-lebanon/5661fd1ee58ece20b4000519-catalyticaction-designs-playgrounds-for-refugee-children-as-emergency-response-in-bar-elias-lebanon-image> (дата звернення: 26.03.2023).
14. Ghisleni C. Shelter Architecture: The Subjective Aspects of Migrant and Refugee Settlement Projects. *ArchDaily*. URL: <https://www.archdaily.com/966887/shelter-architecture-the-subjective-aspects-of-migrant-and-refugee-settlement-projects> (дата звернення: 28.02.2023).
15. Helen Yu. A Landscape Framework for Refugee Camps. *World Landscape Architecture*. URL: https://worldlandscapearchitect.com/student-project-a-landscape-framework-for-refugee-camps-helen-yu/?v=3943d8795e03#.Y_1rlnb7SHs (дата звернення: 28.02.2023).
16. Henley Halebrown. Kings Crescent Estate. April 24, 2019. HIC is an archive of architectures and other things. URL: <https://hicarquitectura.com/wp-content/uploads/2019/04/03-3.jpg> (дата звернення: 26.03.2023).
17. Planning the Ideal Refugee Camp? A Critical Interrogation of Recent Planning Innovations in Jordan and Germany. / Dalal A., Darweesh A., Steigemann A., Misselwitz P. *Urban Planning*. 2018. № 3(4). P. 64–78. URL: <https://doi.org/10.17645/up.v3i4.1726> (дата звернення: 28.02.2023).

References

1. How can community architects build socially resilient refugee camps? Lessons from the Office of Displaced Designers in Lesvos, Greece / Semantic Scholar. AI-Powered Research Tool. Retrieved from: <https://www.semanticscholar.org/paper/How-can-community-architects-build-socially-refugee-Paidakaki-Becker/70cac62d08f633c1311f48be2d99feb375b3c751> (Last accessed: 28.02.2023) [in English].
2. Wagemann, E. (2017). Need for adaptation: transformation of temporary houses. *Disasters*. Vol. 41, №. 4. P. 828–851. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/disa.12228> (Last accessed: 26.02.2023) [in English].
3. Душмановић А., Кojić J., Stanković J., Кopta M., Milićević S., Sladoje M., Savić T., Arsić N. Model of Temporary Housing. Future Architecture Platform. Retrieved from: <https://futurearchitectureplatform.org/projects/1867c447-55ae-45b3-98b7-da34ffbb4d27/> (Last accessed: 26.02.2023) [in English].

4. Stocker, M., Schneider, G., Zeilinger, J. et al. (2021). Urban temporary housing environments – from a systematic comparison towards an integrated typology. *J Hous and the Built Environ.* № 36. P. 1457–1482. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s10901-020-09812-x> (Last accessed: 26.02.2023) [in English].
5. Thriving spaces: greening refugee settlements. *Forced Migration Review*. Retrieved from: <https://www.fmreview.org/shelter/perkins-adambradford-tomkins> (Last accessed: 26.02.2023).
6. Ghisleni C. Shelter Architecture: The Subjective Aspects of Migrant and Refugee Settlement Projects. *ArchDaily*. Retrieved from: <https://www.archdaily.com/966887/shelter-architecture-the-subjective-aspects-of-migrant-and-refugee-settlement-projects> (Last accessed: 28.02.2023) [in English].
7. Architecture of refugee camps. *Rethinking The Future*. Retrieved from: <https://www.re-thinkingthefuture.com/architectural-community/a8909-architecture-of-refugee-camps/> (Last accessed: 28.02.2023) [in English].
8. Babiak, V.I. (2021). Typy zhytla dlia mihrantiv [Types of housing for migrants]: dys. ... kand. arkhitektury (doktora filosofii): 18.00.02. Nats. un-t «Lvivska politekhnika». Lviv. Retrieved from: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/56702> [in Ukrainian].
9. Dalal, A., Darweesh, A., Steigemann, A., & Misselwitz, P. (2018). Planning the Ideal Refugee Camp? A Critical Interrogation of Recent Planning Innovations in Jordan and Germany. *Urban Planning*, 3(4), 64–78. Retrieved from: <https://doi.org/10.17645/up.v3i4.1726> [in English].
10. DG ECHO Thematic Policy Documents. No. 8: Humanitarian Protection: Improving protection outcomes to reduce risks for people in humanitarian crises. Retrieved from: https://ec.europa.eu/echo/document/download/d4113370-f4ed-4dee-bfa4-2569bf564a04_en/ (Last accessed: 26.02.2023) [in English].
11. DG ECHO Thematic Policy Documents. No. 9: Humanitarian Shelter and Settlements Guidelines – European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. Retrieved from: https://ec.europa.eu/echo/document/download/d4113370-f4ed-4dee-bfa4-2569bf564a04_en/ (Last accessed: 26.02.2023) [in English].
12. Henley Halebrown. Kings Crescent Estate. April 24, 2019. HIC is an archive of architectures and other things. Retrieved from: <https://hicarquitectura.com/wp-content/uploads/2019/04/03-3.jpg> (Last accessed: 26.03.2023) [in English].
13. Gallery of Catalytic Action Designs Playgrounds for Refugee Children in Bar Elias, Lebanon – 19. *ArchDaily*. Retrieved from: <https://www.archdaily.com/778318/catalyticaction-designs-playgrounds-for-refugee-children-as-emergency-response-in-bar-elias-lebanon/5661fd1ee58ece20b4000519-catalyticaction-designs-playgrounds-for-refugee-children-as-emergency-response-in-bar-elias-lebanon-image> (Last accessed: 26.03.2023) [in English].
14. Garelli, G., Tazzioli, M. Choucha beyond the camp. *Challenging the borders of migration studies*. Academia.edu – Share research. Retrieved from: https://www.academia.edu/12511423/Choucha_beyond_the_camp_Challenging_the_borders_of_migration_studies (Last accessed: 26.02.2023) [in English].
15. Google Maps. Retrieved from: <https://www.google.com/maps> (Last accessed: 26.03.2023).
16. MediaPort – Novyny Kharkova ta Ukrainy. (27.05.2016) [MediaPort – News from Kharkiv and Ukraine]. Retrieved from: <https://www.mediaport.ua/sites/default/files/mp/images/Fedorkova/270516/17.jpg> (Last accessed: 26.03.2023) [in Ukrainian].
17. Dalal, A., Darweesh, A., Steigemann, A., Misselwitz, P. (2018). Student Project. A Landscape Framework for Refugee Camps. *World Landscape Architecture*. Retrieved from: https://worldlandscapearchitect.com/student-project-a-landscape-framework-for-refugee-camps-helen-yu/?v=3943d8795e03#.Y_1rlnb7SHs (Last accessed: 28.02.2023) [in English].

Подано до редакції 28.02.2023